

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حدیث در تفسیر الفرقان

جایگاه حدیث

تفسیر الفرقان بالقرآن والسنة

اثر ماندگار

علامه مجاهد آیت الله العظمی دکتر محمد صادق تهرانی

دکتر زهره نریمانی

استادیار دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم

تأسیس ۱۳۵۸
جامعه علوم القرآن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تاریخ: ۱۶/۶/۱۳۹۶

شماره: ۹۶/۱۵۲۰

بِسْمِ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْفُرْقَانُ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا

مبارک (و خجسته) است خدایی که بر (قلب نورانی) بنده ویژه خود، فرقان از کتاب جدا سازنده حق از باطل را فرو فرستاد، تا برای جهانیان هشدار دهنده‌ای باشد.

به نام خدای رحمتگر بر آفریدگان، رحمتگر بر ویژگان

ستایش، ویژه و برتر از هر ستایشی است؛ همو که به راز ذاتی دل‌ها، بسی داناست، او که بر سر و سامان، نعمت فرو ریخت؛ و ما را توفیق نشر معارف قرآن، که رهنمودی است برای پی‌لگان، عطا فرمود؛ و ابواب خداشناسی را بر دل‌هایمان گشود.

کتاب حاضر، پایان‌نامه دکتران سجاد خانم دکتر زهره نریمانی است که با محوریت بررسی روایات تفسیری در تفسیر الفرقان نگاشته شده است و به دلیل برخورداری از روش دقیق علمی در پژوهش و برخورداری از بیان متمیزات و امتیازات خاص الفرقان و مهم‌تر از آن پرداختن به نقد و ارزیابی، از جمله آثاری است که می‌تواند یاری‌رسان متخصصان حوزه قرآن در شناخت و ارزیابی مفاهیم تفسیری باشد. لذا این اثر با کوشش و تنظیم و ویرایشی درخور، تحت نظارت جامعه علوم القرآن، تنظیم شده است.

اکنون، با عنایات ویژه‌ی خدای رحمان، انتشارات شکرانه حاصل نخست این اثر را به محققان اندیشمند و دانشجویان و علاقه‌مندان به مباحث علوم قرآنی تقدیم می‌نماید.

نشر معارف الهی، برای ما، رحمت و افتخاری گرانمایه است؛ امید آنکه شما خواننده عزیز، از آن بهره‌گیرید؛ و ما را در ادامه مسیر حقیقت‌جویی، رهنمون باشید.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه ناشر
۱۵	چکیده
۱۷	مقدمه
۱۹	بخش اول: مفاهیم و کلیات
۲۰	تفسیر الفرقان
۲۱	آشنائی با مؤلف الفرقان
۲۳	روش تفسیری الفرقان
۲۴	ویژگی‌های شاخص تفسیری در الفرقان
۲۵	تأثیر الفرقان از آراء دیگر مفسران
۳۶	بخش دوم: جایگاه سنت و صدور حدیث در الفرقان
۳۷	فصل اول: ارتباط قرآن و سنت در الفرقان
۳۸	انواع تعامل قرآن و حدیث
۳۸	۱. اصالت قرآن و نفی حجیت و اعتبار سنت (قرآنیون)
۴۱	۲. اصالت حدیث و عدم حجیت ظواهر قرآن (سنت محوری)
۴۱	۳. اصالت قرآن و حدیث (دوگانه محوری)
۴۲	۴. اصالت قرآن و حجیت حدیث (قرآن محوری و سنت مداری)
۴۵	مکانات سنت در تفسیر الفرقان
۵۱	سنت، مستفسر قرآن
۵۳	خاستگاه و حیانی سنت در الفرقان
۵۵	کارکرد سنت در حوزه فقه در الفرقان

۵۶.....	کارکرد سنت در نسخ آیات، در تفسیر الفرقان
۵۶.....	نسخ و انواع آن
۵۸.....	نسخ و الفرقان
۶۱.....	مبانی قرآنی نسخ در الفرقان
۶۳.....	کارکرد سنت در حوزه قصص قرآنی در الفرقان
۶۶.....	مقایسه دیدگاه‌های الفرقان و قرآنیون
۶۶.....	وجوه تشابه فکری- عملی الفرقان و قرآنیون
۶۶.....	۱. قرآن تبیان همه نیازهای دینی
۶۸.....	۲. قائل نبودن جایگاه تشریعی برای پیامبر ﷺ
۷۱.....	۳. طعن نداشتن صدور سنت موجود از پیامبر ﷺ
۷۲.....	۴. قرآن مخلص آنها منجی رسول ﷺ
۷۴.....	وجوه افتراق الفرقان با قرآنیون
۷۴.....	۱. نکاستن از شأن رسالتی پیامبر ﷺ
۷۵.....	۲. وحیانی دانستن سنت و پذیرش حجیت آن
۷۵.....	۳. پذیرفتن نسخ در قرآن
۷۷.....	فصل دوم: بررسی مبانی صدور حدیث و الفرقان
۷۷.....	جایگاه علم درایه و رجال در الفرقان
۸۱.....	مبنا و کیفیت بی اعتباری سند در الفرقان
۸۲.....	۱. استفاده و استناد به روایات ضعیف و طرح نکردن آنها
۸۴.....	۲. استناد به روایات مرسل و طرح نکردن آنها
۸۶.....	۳. رد روایات صحیح، موثق، مرسل
۸۷.....	۴. بی توجهی به اعتبار سندی روایات در تعارضات
۸۹.....	۵. جرح و تعدیل روایات در الفرقان
۱۰۰.....	بخش سوم: شیوه‌های فهم و نقد احادیث در الفرقان
۱۰۱.....	فصل اول: مبانی فهم حدیث در تفسیر الفرقان
۱۰۱.....	معنای لغوی و اصطلاحی فقه الحدیث
۱۰۲.....	معنای لغوی و اصطلاحی نقد الحدیث
۱۰۴.....	محورهای فهم حدیث
۱۰۵.....	شرح و تفسیر عمومی متن حدیث

۱۰۸	استفاده از قرآن برای فهم و تبیین سنت
۱۰۹	شرح و تفسیر مبهمات متن حدیث
۱۱۰	۱. شرح لغت
۱۱۲	۲. رفع تصحیف، تحریف و ادراج
۱۱۶	۳. تبیین قراین و سیاق
۱۲۰	استخراج حقیقت کلی حدیث
۱۲۵	ظاهر و باطن در روایات تفسیری الفرقان
۱۲۹	مستندات روایی معنای بطن
۱۳۱	کیفیت بکارگیری ازگان حوزه تاویل در الفرقان
۱۳۵	تاویل
۱۳۷	شرایط پذیرش بطن
۱۳۷	۱. دلیل داشتن بطن و ازگان با قرآن
۱۳۸	۲. مخالفت نداشتن باطن با ظاهر
۱۳۹	۳. رعایت حجج و دلایل قرآنی دیگر
۱۴۰	بطن یا سبب نزول؟
۱۴۱	آسیب شناسی تفسیر باطنی
۱۴۱	۱. قیاس و تفسیر به رأی
۱۴۲	۲. اهمال در صحت انتساب روایات وارده
۱۴۳	فصل دوم: مبانی نقد متن حدیث در تفسیر الفرقان
۱۴۳	انواع نقد حدیث
۱۴۳	تاریخچه علم نقد الحدیث
۱۴۴	صحابه و نقد حدیث
۱۴۷	اهل بیت علیهم السلام و نقد حدیث
۱۴۹	موازین نقد حدیث
۱۴۹	۱. عرضه احادیث بر آیات قرآن
۱۵۱	موافقت یا مخالفت نداشتن حدیث با قرآن
۱۵۵	قرآن محور نقد در الفرقان
۱۵۶	مخالفت نداشتن با قرآن یا کسب موافقت؟
۱۶۰	روایات متعارض و عرضه بر قرآن

۱۶۲.....	مراد از قرآن ظاهر است یا نص؟
۱۷۰.....	۲. عرضه روایات بر سنت
۱۷۲.....	نقد حدیث با سنت قطعی در الفرقان
۱۷۳.....	مفهوم سنت قطعی و روایت در الفرقان
۱۷۵.....	تعریف متواتر در الفرقان
۱۷۸.....	مفهوم تظافر و استفاضه در الفرقان
۱۷۹.....	حدیث مسلم، حدیث و سنت در الفرقان
۱۸۱.....	سنت قطعی رسول ﷺ یا اهل بیت ﷺ
۱۸۱.....	نقل - مانند روایات مجعول
۱۸۳.....	بیان کردن میزان نقد
۱۸۳.....	نداشتن بنای حدیث بر نقد
۱۸۴.....	تناسب مفهوم و معنی روایت با شأن قائل
۱۸۵.....	۳. عرضه بر شأن و مراتب خاصان در الفرقان
۱۸۹.....	۴. مخالفت نداشتن با قوا، عامه، علم و حسی
۱۹۱.....	۵. علم، عقل، حس و عرف در الفرقان
۱۹۴.....	۶. حقایق تاریخی و واقعیت معیار
۱۹۵.....	واقعیات بیرونی و تاریخی در الفرقان
۱۹۹.....	بخش چهارم: کیفیت فهم و نقد روایات اسباب نزول، سرانایات، بلاقی و فقهی
۲۰۰.....	فصل اول: فهم و نقد روایات اسباب نزول در الفرقان
۲۰۱.....	اسباب نزول و قرآن پژوهان
۲۰۱.....	۱. دیدگاه افراطی
۲۰۲.....	۲. دیدگاه تفریطی
۲۰۲.....	۳. دیدگاه اعتدالی
۲۰۴.....	حجیت روایات مسبب نزول
۲۰۷.....	آیا سبب نزول مخصص مورد است؟
۲۰۸.....	۱. لفظ عام، سبب عام
۲۰۸.....	۲. لفظ خاص، سبب خاص
۲۰۸.....	۳. لفظ خاص، سبب عام
۲۰۸.....	۴. لفظ عام، سبب خاص

۲۱۲.....	تعدد سبب نزول یا تکرار نزول
۲۲۰.....	موازن نقد متن روایات اسباب نزول در الفرقان
۲۲۰.....	۱. قرآن
۲۲۲.....	۲. شان و ساحت پیامبر ﷺ
۲۲۴.....	۳. ضرورت‌های دینی
۲۲۵.....	۴. تاریخ
۲۳۲.....	فصل دوم: مبانی فهم و نقد روایات اسرائیلی در الفرقان
۲۳۲.....	اسرائیلیات چیست؟
۲۳۴.....	منبع اسرائیلیات
۲۳۴.....	۱. کتب محدث شده یهود و نصاری
۲۳۴.....	۲. خیال‌پردازی و افاده بر اساس نمایان اهل کتاب
۲۳۵.....	بررسی اسرائیلیات در الفرقان
۲۴۲.....	فصل سوم مبانی فهم و نقد روایات اخلاقی در تفسیر الفرقان
۲۴۲.....	روایات اخلاقی در الفرقان
۲۴۴.....	قاعده تسامح در ادله سنن
۲۴۵.....	شیوه کاربرد روایات اخلاقی در الفرقان
۲۴۹.....	فصل چهارم: فهم و نقد روایات فقهی در تفسیر الفرقان
۲۴۹.....	آیات الاحکام و الفرقان
۲۵۰.....	علم اصول فقه
۲۵۱.....	تعریف و موضوع اصول فقه
۲۵۲.....	ادله و منابع حکم شرعی
۲۵۳.....	اصول استنباط در الفرقان
۲۵۴.....	۱. نفی علم اصول معهود به عنوان علم اسلامی
۲۵۵.....	۲. نفی ادله و منابع چهارگانه مشهور اصولیان
۲۵۷.....	۳. بی‌فایده دانستن مباحث اصول لفظی و معنوی
۲۵۷.....	۴. نفی فقه سنتی جواهری و پویا و تأسیس فقه گویا
۲۶۰.....	استنباطات فقهی الفرقان
۲۶۱.....	حکم نماز و روزه مسافر
۲۶۴.....	معیار در قصر

۲۶۹	 بررسی روایات قصر نماز در الفرقان
۲۷۳	 ۲. زکات
۲۷۴	 فتاوی اهل سنت
۲۷۶	 الفرقان و زکات
۲۷۶	 آیات زکات
۲۷۸	 روایات
۲۸۱	 محرمیت دختر خوانده و مادر زن
۲۸۴	 حرمت ربیبه
۲۸۵	 ۴. رجم
۲۸۹	 مناقش در حکم سنگسار در منابع شیعی
۲۹۰	 اذله قاتل منکرین رجم
۲۹۲	 بررسی حکم رجم الفرقان
۲۹۵	 خاتمه
۳۰۴	 نگاهی نقادانه بر رویکرد حبس الفرقان
۳۱۲	 منابع و مأخذ

مقدمه ناشر

روش تفسیری قرآن به قرآن و سنت مطهره، پیوسته از سوی عالمان وارسته و نواندیش شیعی، چون علامه طباطبائی و علامه صادقی، که تمام جد و جهد خود را برای فهم، ترویج و احیاء کتاب نورانی قرآن بکار گرفته اند، محیط عنایت و توجه خاصه بوده است.

علیرغم عنایات این دانشمندان، به دلیل توانمندی‌ها و مبارزه با رویکرد اخباریگری و جعلیات، این روش تفسیری از سری عرمان عالم‌نما، و مقلدان راه پیما مورد تخریب و حمله قرار گرفته است.

هر چند پس از نگاشتن این تفاسیر ارزشمند در زمان حیات، هم خود تفاسیر و هم مفسران در غربت علمی و انزوای قرآنی قرار داشتند اما پس از حیات آن مفسران، به لطف خدا رویکرد بررسی، نقد، معرفی و ارج نهادن‌های علمی از سوی دانشگاهیان و حوزه‌های علمیه روز بروز پر رونق‌تر شده و در این راستا کتب و مقالات و رساله‌های علمی در سطوح دکتری به رشته تحریر در آمده است.

این تألیفات که نوعاً بر محور شناساندن و نقد و ارزیابی‌های عالمانه و منصفانه بنا شده است از سوی انتشارات شکرانه مورد توجه قرار گرفته و با نشر و انتشار آن قدم‌های مثبت و ارزنده‌ای در زمینه احیای مفاهیم اصلی قرآن و ترویج مبانی، اصول و کاستی‌های روش تفسیری قرآن به قرآن و به طور مشخص تفسیر شریف الفرقان، برداشته می‌شود.

کتاب حاضر اثر سرکار خانم دکتر زهره نریمانی، که با محوریت بررسی روایات تفسیری در الفرقان نگاشته شده است، به دلیل برخورداری از روش دقیق علمی در پژوهش و برخورداری از بیان متمایزات و امتیازات خاص الفرقان و مهمتر از آن پرداختن به نقد و

ارزیابی، از جمله آثاری است که می‌تواند یاری‌رسان متخصصان حوزه قرآن در شناخت و ارزیابی مفاهیم تفسیری باشد.

در پایان ضمن تشکر و ارج نهادن به اثر علمی ایشان، در اینجا اعلان می‌داریم انتشارات شکرانه، از عموم متخصصان و پژوهشگران حوزوی و دانشگاهی که به نگاشتن آثاری از این دست با محوریت الفرقان و مبانی فکری مؤلف آن مبادرت ورزند، استقبال کرده و از حمایت‌های خود بهره‌مند می‌سازد.

ومن الله التوفیق

تابستان ۱۳۹۶

انتشارات شکرانه

www.ketab.ir

چکیده

شناخت و کشف مبانی دینش جدید و متفاوت تفسیری در میان مفسران شیعه، خدمتی به علم تفسیر بوده که در آن اصول سبک نوین معرفی و مورد ارزیابی و نقد واقع گشته است، تا دیگران در صورت الگوبرداری از این سبک، خطاها و کاستی‌های آن را جبران بنمایند. در این میان، الفرقان به سبب رویکردهای نامشخص تفسیری و روانی که حاصل آن به طور عملی، دادن اصالت به قرآن و البته عدم نفی حجیت سنت است، می‌تواند نمونه خوبی برای معرفی ارتباط قرآن و سنت باشد. ما در این پژوهش با مطالعه مستقیم و راجع تمامی روایات الفرقان و ارزیابی آنها به کشف مبانی حدیثی الفرقان و نقد و بررسی آنها پرداخته‌ایم.

الفرقان در دو حوزه فقه الحدیث و نقد الحدیث در ضمن تفسیر آیات، به خوبی از روایات بهره برده است. وی بر خلاف سنت مرسوم و استاندارد تفسیر قرآن با سنت - که در الفرقان نیز شاهد آن هستیم - گاه از قرآن برای تفسیر سنت بهره برده و ابهام روایات را براساس آیات برطرف نموده است. این امر خود می‌تواند آغازگر راه نئی در ارتباط سنت و قرآن قلمداد شود.

علامه صادقی رحمته الله، در نقد احادیث و معیار قرآن، در روایات غیر معارض با قرآن، ابتدا کسب موافقت و وجود شبهه، شاهد و مصداق از قرآن و در مرحله بعد مخالفت نداشتن با قرآن را کافی دانسته است

برخلاف روایات معارض که ضرورتاً موافقت در یکی از روایات متعارضین باید لحاظ گردد، ظاهر قرآن بر نص حدیث صحیح، ترجیح دارد و هنگام تعارض باید ظاهر قرآن را اخذ نمود. وی تخصیص یا تقييد قرآن در بعد نص و ظاهر، با روایتی که سنت قطعی باشد، را نپذیرفته است.

در الفرقان، سنت پیامبر اکرم ﷺ از حروف مقطعه قرآن به گونه‌ای بر قرآن استوار بوده و از کتاب خدا گرفته شده است. یک بُعد وحی، همان معانی است که در حروف رمزی (حروف مقطعه) بر پیامبر ﷺ نازل شده است و از اختصاصات غیبی رسول خدا ﷺ بوده که پس از ایشان به ائمه معصومین نیز تفویض شده است.

علامه صادقی ﷺ سیادت عقل را بر دیگر ادله شرعیه پذیرفته‌اند، زیرا عقل سلیم، حکم به عصمت قرآن و برتری و تقدم آن بر دیگر امور می‌دهد.

دیدگاه ایشان نسبت به روایات اسباب نزول کاملاً تاریخی و یا حتی اجتهادی بوده است. در فقه و اصول فقه نیز چهار اصل کلی اتخاذ نموده که آرای فقهی بعد نیز بر همین محور می‌ایستند.

تفکر متفاوت مفسر در اصول فقه سبب شده در ۵۰۰ فتوای فقهی با دیگر فقیهان اختلاف نظر داشته باشد. از آن جمله نماز قصر، زکات و... است.

کارانی سند صرفاً برای تعیین صدور است نه تعیین ارزش و صحت حدیث. سند به تنهایی در الفرقان نه دلیل در روایت و نه عامل پذیرش آن است.

براساس تمام آنچه بیان کردیم می‌توان نتیجه گرفت که صاحب تفسیر الفرقان، در زمره قرآن محوران سنت‌مدار است که با اصالت قرآن، و حجیت حدیث قائل بوده، و با قرآنیون تفاوت فکری و منسب بسیار دارند، که بر هر یک از مبانی و روش‌های آمده، نقدهایی وارد است.

مقدمه

تفسیر الفرقان را چه تا اخیر مهم معاصر شمرده می‌شود که پس از المیزان نگارش یافته است و با سایر نوآوری‌هایی نسبت به تفاسیر گذشته دارد. بخش مهمی از نوآوری‌ها، مربوط به مبانی روش این تفسیر است. از این میان، باید نگاه مفسر به روایات - که منبع مهم تفسیر برشمرده می‌شوند - را مورد مطالعه جدی قرار داد. چه آنکه مفسران به نگاه‌های مختلفی در روایات تفسیری نگریسته‌اند. پیرامون ارتباط حدیث و سنت با قرآن، سه دیدگاه افراطی، قرآنیون)، تفریطی (اخباریون)، اعتدالی (دوگانه محوران) وجود دارد. قرآنیون که سنت را محور کامل و انهاده‌اند، اخباریون که برای ظاهر قرآن هیچ‌گونه حجتی قایل نمی‌باشند و دوگانه محوران، قرآن و سنت را در عرض هم برای فهم حقایق قرآنی بکار می‌گیرند.

برخی از مفسران، چون سید رضی رحمته‌الله علیه و علامه طباطبائی رحمته‌الله علیه در تفسیر و مبانی فکری قرآنی خود اصالت را به قرآن می‌دهند. حال آیا اصالت دادن به معنای بی‌اعتباری و عدم حجیت سنت، و همفکری با قرآنیون و تقریری دیگر از کفانا کتاب‌الله است؟ این که با وجود اصالت دادن به قرآن، برای سنت نیز حجیت و اصالت قایل بوده البته با تفاوت و شدت و ضعف. کشف این پاسخ‌ها و تدوین مبانی و رویکردها در تفسیر الفرقان، به عنوان تفسیری معاصر که مورد عنایت علمای شیعه و به‌ویژه اهل سنت بوده، می‌تواند منجر به دفاع از روش تفسیر قرآن به قرآن در مقابل دشمنان و نیز بهره‌مندی روز افزون از تفاسیر متنوع با مشرب‌های گوناگون فکری برای شیعیان گردد. به این ترتیب ما می‌توانیم گامی در بازشناسی دقیق مبانی فکری تفاسیر شیعه برداشته باشیم. اضافه بر آن، کشف مبانی روش جدید و متفاوت تفسیری در

میان مفسران شیعه، می‌تواند خدمتی به علم تفسیر بوده که در آن، اصول سبک نوین، معرفی و مورد ارزیابی و نقد واقع گشته تا دیگران، در صورت الگوپذیری از این تفسیر، در آینده‌ای نه‌چندان دور، خطاها و کاستی‌های آن را جبران نمایند.

مسئله اصلی آن است که تفسیر الفرقان به عنوان یکی از تفاسیر معاصر و نوین شیعی، رابطه قرآن و سنت را در فهم آموزه‌های دینی چگونه می‌بیند و چه جایگاهی برای سنت در فهم قرآن قائل است؟

و نیز به دلیل برخی نظریات و اظهارات صاحب آن، این تفسیر در ذیل کدام یک از روش‌های فوق قرار دارد؟ در این جهت باید مستندات علمی و عملی ایشان در تفسیر الفرقان و رویکرد صاحب در ارتباط با سنت را کشف نموده و آن را در ترازوی نقد نهاده و به آسیب‌شناسی آنها پردازیم.

www.ketab.ir